

УДК 343.9

В. П. Бойченко*orcid.org/0000-0002-1938-4943**асистент кафедри кримінального права**Національного університету «Одеська юридична академія»*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Під кримінально-правовою протидією злочинам проти моральності розуміють заходи по забезпеченню безпеки існуючих суспільних відносин та інтересів та утримання громадян від злочинних посягань шляхом визначення в кримінальному законі шкідливих для особи, суспільства та держави правопорушень та встановлення за їх вчинення кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового впливу. При цьому до елементів механізму кримінально-правової охорони в рамках політики криміналізації та пеналізації діянь відносять: кримінально-правові норми, кримінально-правові відносини та кримінальну відповідальність [1, с. 8-13; 2, с. 374].

Аналіз спеціальної літератури та сучасної практики реалізації законодавчих норм дозволяє віднести до завдань кримінально-правової охорони суспільної моралі та протидії злочинам проти моральності наступні: формування ціннісної системи суспільства, відкритої, варіативної, духовно та культурно наповненої, толерантної, здатної забезпечити становлення громадянина і патріота, консолідувати суспільство на засадах пріоритету прав особистості, зменшення соціальної нерівності; формування національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі надбання вітчизняної та світової культури; формування у молоді демократичного світогляду, дотримання громадянських прав і свобод, поваги до традицій, культури народів світу; розвиток гуманістичної освіти, що ґрунтується на культурно-історичних цінностях народу, його традиціях та історичній пам'яті; утвердження в суспільстві престижності дотримання здорового способу життя, його пропаганда серед населення та розробка механізмів економічного стимулювання впровадження здорового способу життя; забезпечення доступності інформації стосовно важливості раціонального харчування, рухової активності, уникнення ризикованої поведінки (у тому числі сексуальної), необхідності дотримання безпечних умов і режиму праці та відпочинку, уникнення шкідливих наслідків вживання тютюну, алкоголю та наркотиків тощо; постійне висвітлення питань щодо здорового способу життя в сучасному медійному просторі із залученням відомих суспільних лідерів та використанням міжнародного і вітчизняного досвіду в цій

сфері; наукове обґрунтування, розробка і супровід міжсекторальних заходів з формування здорового способу життя населення з урахуванням економічних, соціальних, медичних, педагогічних, психологічних аспектів; захист дітей і молоді від негативного впливу продукції, яка поширюється з порушенням законодавства про захист суспільної моралі, несе загрозу їх фізичному, інтелектуальному та морально-психологічному стану; недопущення розповсюдження продукції, організації та проведення видовищних заходів, що можуть негативно впливати на суспільну мораль, фізичний, розумовий чи морально-психологічний стан людини; здійснення експертної оцінки аудіо-, відео-, друкованої продукції видовищних заходів, інформації та даних на електронних носіях, що завдають шкоди суспільній моралі, з метою публічного обговорення цих проблем; здійснення моніторингу та аналізу процесів і тенденцій у сфері захисту суспільної моралі; здійснення профілактичних та інформаційно-просвітницьких заходів, пропагандистської діяльності у сфері захисту суспільної моралі [3, с. 65-66].

Такий достатньо широкий перелік напрямків реалізації охоронної функції кримінального права у названій сфері вимагає зосередження як на характеристиках моралі та моральності у якості об'єктів кримінально-політичного впливу, так і напрямів підвищення ефективності боротьби з названими діяннями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження кримінально-правової охорони суспільної моралі є складним процесом щодо вивчення соціальних передумов криміналізації діянь, які посягають на безпеку моральних відносин, особливостей формування сучасної концепції кримінально-правової охорони суспільної моралі та перспектив удосконалення норм законодавства про кримінальні правопорушення відповідно до сучасної методології загальнотеоретичної юриспруденції. Окремо розглядаються питання звільнення від відповідальності та застосування інших засобів кримінально-правового впливу відносно правопорушників.

Суспільна мораль, точніше порядок охорони відносин захисту суспільної моралі, розглядається кримінальним правом як родовий об'єкт злочину. З точки зору антропологічного підходу

мова повинна йти про моральність як елемент індивідуального розвитку та суспільну мораль як елемент правопорядку. У цьому полягає сучасний антропологічний підхід. У Кримінальному кодексі України в назві Розділу XII Особливої частини використано термін «моральність», однак самого визначення законодавство не містить.

Основним положенням Українського державотворення є те, що в нашій державі найвищою соціальною цінністю визнається людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека (ч. 1 ст. 3 Конституції України). Стверджується, що встановлення, дотримання та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Не менш важливим є оптимально визначена система примусових заходів та виконання позитивних обов'язків людини з точки зору належної охорони моральної безпеки та моральності.

Загальна проблематика кримінально-правової охорони суспільної моралі та моральності досліджувалася в працях таких учених, як: Ю.В. Александров, П. П. Андрушко, В. О. Владіміров, П.І. Гришаєв, П.Ф. Грішанін, І.М. Даньшин, В.Т. Дзюба, С.Ф. Денисов, О.С. Капінус, О.В. Козаченко, В.С. Комісаров, О.І. Коробеев, О.В. Куделіч, В.В. Кузнецов, Л.С. Кучанська, В.М. Куц, А.В. Ландіна, І.П. Лановенко, В.А. Ломако, В.І. Меркулова, Г.І. Піщенко, Ю.Є. Пудовочкін, С.П. Репецький, Є.Л. Стрельцов, М.І. Трофимов, А.П. Тузов, В.О. Туляков, В.І. Тютюгін, А.Є. Шалагін, С.С. Яценко та ін.

Існує значна кількість досліджень, виконаних у контексті кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням у сфері суспільної моралі. Суттєвим внеском в цьому напрямку стало монографічне дослідження О.М. Ємця «Захист суспільної моралі від злочинних посягань» (Київ, 2019). [4]

Відомо, що забезпечення безпеки відносин моральності як об'єкта кримінально-правової охорони, включає в себе: 1) безпеку (збереженість) історико-культурної спадщини як сукупності найбільш значимих матеріальних носіїв духовності, що являє собою результат дії системи організаційних, юридичних та інших заходів, спрямованих на недопущення знищення, руйнування або пошкодження культурних цінностей, їхнього незаконного обігу у вигляді протиправного переходу права власності; 2) безпеку моральних основ суспільства як систему захисту від руйнування національного менталітету українського народу у вигляді моральних основ нації, заснованих на них традицій і звичаїв, уявлень про справедливість, добро і рівність тощо; 3) релігійну безпеку особистості і суспільства як стан політико-правової захищеності та соціальної стабільності релігійних відносин, у тому числі свободи совісті і віросповідання, невтручання держави та будь-кого у спра-

ви церкви, неприпустимість поширення в Україні деструктивних культів, діяльності тоталітарних сект тощо. При чому кримінально-правові норми, які охороняють суспільну мораль, отримують сучасну антропологічну інтерпретацію внаслідок людиноцентристської практики Європейського суду з прав людини із захисту прав жертв зловживань владою. Ці потреби в новій ідеології кримінально-правової охорони ґрунтуються на гуманістичних принципах розвитку інформаційного суспільства, необхідності підвищення ефективності засобів кримінально-правового захисту населення від злочинів проти суспільної моралі [5, с. 117].

Ми вважаємо, що режим реалізації кримінального права у сфері охорони суспільної моралі прямо пропорційний рівню як правової культури, так і загальної культури суспільства. Девальвація традиційних духовних основ у вигляді релігійних і моральних ідеалів, позитивної правосвідомості створює обстановку загостреної соціальної напруженості на всіх рівнях соціокультурних відносин у суспільстві, яка сприяє новій судовій практиці відносно злочинів проти моралі. Існує можливість використання суб'єктних характеристик діяльності індивіда та толерантності її оцінки в якості основи криміналізації діянь проти суспільної моралі, призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування, декриміналізації та депеналізації.

Методика антропологічного дослідження кримінально-правової норми Загальної частини Кримінального кодексу України базується на використанні знань про суб'єкта кримінальної відповідальності для притягнення та індивідуалізації відповідальності.

Методика антропологічного дослідження кримінально-правової норми Особливої частини КК України пов'язана з вирішенням питання, наскільки диспозиція складу злочину та його санкція відповідає людиноцентристському підходу, офіційно вираженому в уставленому переліку основних прав та свобод людини та практиці Європейського суду з прав людини

Не тільки суспільна небезпека, але й мережева дозволеність та підтримка індивідуальних девіацій робить можливою визнання діяння суспільно-небезпечним чинивпаки суспільно-нейтральним, підсилює чи обмежує соціальну реакцію на нього [6].

Відоме визначення громадської моралі, як сукупності суспільних відносин, які засновані на системі загальнолюдських цінностей, що визначають суспільно-корисну (позитивну) діяльність особи та відповідають панівним нормам моралі. Вочевидь у кримінально-правовому сенсі воно співпадає із характеристиками суспільної моралі [4, с. 35-36].

Звідси вдосконалення правових механізмів регулювання суспільних відносин, які виникають у духовній сфері, повинно стати пріоритет-

ним напрямом державної політики (в тому числі й кримінальної політики) в галузі забезпечення моральності та духовної безпеки особистості, суспільства і держави.

Здійснення такої політики припускає, зокрема, і вдосконалення існуючої системи і юридичних ознак складів відповідних злочинів, а також розробку нових складів злочинів (з урахуванням специфіки як кримінальної відповідальності, так і духовної сфери життя) і включення відповідних правових норм у чинний КК України.

Поруч з цим, виключно моральні норми не можуть бути первинною основою формування кримінально-правових заборон, а лише частково доповнюють упорядковані системи кримінальної відповідальності за порушення правил управління соціумом.

Це питання набуває особливого змісту в умовах реформування сучасної правової системи України, яке спрямоване на адаптування кримінально-правових встановлень, що формувалися в інших соціальних передумовах, до сучасних соціальних умов.

Дисфункції сталого розвитку суспільства у сфері забезпечення природних прав і свобод людини і громадянина є каталізаторами активації права на недоторканність приватного життя, свободу вираження та економічну активність, розпочинаючи від часткової легалізації жебрацтва до заняття проституцією.

Якщо повнолітня особа, яка знаходиться у скрутному становищі, розміщує свої зображення на веб-сайті чи платформі для повнолітніх за платню – це лише вид мистецтва, який у випадку засудження має шанси бути оправданим, враховуючи право на недоторканність приватного життя (ст.8 Європейської Конвенції з захисту прав людини), право на свободу вираження (ст. 10 Конвенції), право власності на продукти авторського права (ст. 1 Першого протоколу Конвенції). «Існує безліч недобрих вчинків, які не караються кримінально, але це не означає, що громада має закрити на них очі.

Крім того, якщо державне правосуддя є повністю корумпованим, правозахисна система не діє, а соціальний захист відсутній, то залишається лише один механізм соціальної протидії – моральний осуд» [7].

Висновки. Отже політика у сфері протидії цьому виду злочинності являє собою систему політико-правових заходів, спрямованих на зменшення рівня та динаміки розвитку кримінальних правопорушень усіма політичними, економічними заходами і правовими засобами (покарання, інші кримінально-правові заходи, заходи поводження з правопорушниками) з огляду на основні характеристики сталого розвитку суспільства та моральних цінностей у ньому.

Мета кримінально-правової охорони суспільної моралі полягає у забезпеченні функціонування державної системи захисту моральних засад, наративів та цінностей, спрямованих на економічно, психологічно та соціально здоровий спосіб життя.

Каральні заходи за вчинення злочинів проти суспільної моралі протягом всієї історії розвитку людства, як правило, носили вибіркового характеру. Матеріальна ознака злочину (небезпека для держави та суспільства) детермінується значущістю аморальних практик для особистості (соціальної групи) чи нейтралізується толерантністю до порушення цих норм у референтній групі (субкультури), чи у соціумі в цілому. Але якщо кримінально-правова норма не обумовлена суспільними потребами і внутрішньою необхідністю, то це призводить до конфлікту між суспільною свідомістю (або установками окремих індивідів) і кримінально-правовими заборонами, масовій аномії, самосудам, правовому нігілізму, неефективності кримінально-правової заборони.

Межі втручання держави в особисте життя, особливості відповідальності за девіантну поведінку, гарантії прав, свобод, обов'язків, безпеки особистості, соціуму та держави визначаються завдяки пануючим у суспільстві моральним цінностям. Отже, консервативний підхід до оцінки суспільної небезпеки таких злочинів, як втягнення в азартні ігри, розповсюдження окремих матеріалів, що пропагують порнографію, не завжди відповідає моральним очікуванням суспільства. У зв'язку з цим пропонується ст.ст. 301-303 КК України викласти у такій редакції:

«Стаття 301. Незаконне поводження з предметами порнографічного характеру

1. Збут неповнолітнім чи розповсюдження серед них творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, караються ...

2. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені щодо творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, що містять дитячу порнографію, караються ...

3. Примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно-та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру – караються ...»;

«Стаття 302. Створення або утримання місць розпусти і звідництва

1. Створення або утримання місць розпусти неповнолітніх, а також звідництва для розпусти неповнолітніх – караються ...

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені із залученням малолітньої особи, – караються ...»;

«Стаття 303. Сутенерство або втягнення дитини в заняття проституцією

1. Втягнення неповнолітньої особи в заняття проституцією або примушування її до зайняття

проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану цієї особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, або сутенерство – караються ...

2. Дії, передбачені частиною першою, другою або третьою цієї статті, вчинені щодо малолітнього, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, – караються ...

Примітка. 1. Під сутенерством у цій статті слід розуміти дії особи із забезпечення заняття проституцією іншою особою. 2. Відповідальність за втягнення малолітнього або неповнолітнього в заняття проституцією чи примушування їх до заняття проституцією за цією статтею має наставати незалежно від того, чи вчинені такі дії з використанням обману, шантажу, уразливого стану зазначених осіб або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній або іншій залежності».

Література

1. Уголовная политика и её реализация органами внутренних дел. М. : Акад. управления МВД России, 2003.
2. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. К. : Атіка, 2005..
3. Захарова О.В. Адміністративно-правова охорона суспільної моралі в Україні : дис. ... канд. юр. наук (доктора філософії) 12.00.07 Дніпро, 2019.
4. Ємець О.М. Захист суспільної моралі від злочинних посягань. Київ, 2019. 560с.
5. Tulyakov V. A. Some issues of modern criminal policies. *Юридические науки и образование*. Журнал. № 35. Баку, 2012. С. 117-122.
6. Туляков В.О. Матриця неокриміналізації: шляхи оптимізації кримінально-правового реагування. *Концептуальні основи кримінальної законотворчості* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (19 жовт. 2017 р., м. Одеса) Одеса : НУ «ОЮА», 2017. С. 156-165.
7. Василь РАСЕВИЧ Українська система аморальних координат. *Zaxid.Net/News* 21 листопада 2013 р. URL: https://zaxid.net/ukrayinska_sistema_amoralnih_koordinat_n1297713.

Анотація

Бойченко В. П. Концептуальні основи кримінально-правової протидії злочинам проти моральності. – Стаття.

У статті розглянуто поняття і сутність системи протидії злочинам проти суспільної моралі та моральності у контексті розгляду положень сучасної кримінальної політики, її мети, та характеристик антропологічного підходу до нього. Суспільна мораль, точніше порядок охорони відносин захисту суспільної моралі, розглядається кримінальним правом як родовий об'єкт злочину. З точки зору антропологічного підходу мова повинна йти про моральність як елемент індивідуального розвитку та суспільну мораль як елемент правопорядку. Дослідження кримінально-правової охорони суспільної моралі є складним процесом щодо вивчення соціальних передумов криміналізації діянь,

які посягають на безпеку моральних відносин, особливостей формування сучасної концепції кримінально-правової охорони суспільної моралі та перспектив удосконалення норм законодавства про кримінальні правопорушення відповідно до сучасної методології загальнотеоретичної юриспруденції. Мета кримінально-правової охорони суспільної моралі полягає у забезпеченні функціонування державної системи захисту моральних засад, наративів та цінностей, спрямованих на економічно, психологічно та соціально здоровий спосіб життя. Особливо розглядаються питання звільнення від відповідальності та застосування інших засобів кримінально-правового впливу відносно правопорушників. У цьому полягає сучасний антропологічний підхід. Антропологічний вимір злочинів проти суспільної моралі вимагає від сучасних дослідників зосередження не тільки на проблематиці догматичного аналізу норми (суто кримінально-правовий підхід) чи аксіологічної оцінки існування та буття норми (кримінологічний або соціологічний підхід), але й інтегративного динамічного аналізу сутності та буття норми відносно різних учасників кримінальних правопорушень. Каральні заходи за вчинення злочинів проти суспільної моралі протягом всієї історії розвитку людства, як правило, носили не системний характер. Але якщо кримінально-правова норма не обумовлена суспільними потребами і внутрішньою необхідністю, то це призводить до конфлікту між суспільною свідомістю (або установками окремих індивідів) і кримінально-правовими заборонами, масовій аномії, самосудам, правовому нігілізму, неефективності кримінально-правової заборони. Зроблено висновок, що межі втручання держави в особисте життя, особливості відповідальності за девіантну поведінку, гарантії прав, свобод, обов'язків, безпеки особистості, соціуму та держави визначаються завдяки пануючим у суспільстві моральним цінностям. Отже, консервативний підхід до оцінки суспільної небезпеки таких злочинів, як втягнення в азартні ігри, розповсюдження окремих матеріалів, що пропагують порнографію, не завжди відповідає моральним очікуванням суспільства.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, злочини проти моральності, мораль, кримінальна політика, криміналізація.

Summary

Boychenko V. P. Conceptual background of criminal-legal counteraction to crimes against morality. – Article.

The article considers the concept and essence of the system of counteraction to crimes against public morality and morality in the context of consideration of the provisions of modern criminal policy, its purpose, and the characteristics of the anthropological approach to it. Public morality, more precisely the order of protection of relations for the protection of public morality, is considered by criminal law as a generic object of crime. From the point of view of the anthropological approach it is a question of morality as an element of individual development and public morality as an element of law and order. Research of criminal and legal protection of public morality is a difficult process of studying social preconditions of criminalization of actions encroaching on safety of moral relations.

Criminal-legal protection of public morality and prospects for improving the legislation on criminal offenses in accordance with modern methodology of general theoretical jurisprudence. The purpose of criminal protection of public morality is to ensure the functioning of the state

system of protection of moral principles, narratives and values aimed at economically, psychologically and socially healthy lifestyle. Issues of exemption from liability and application of other means of criminal law influence against offenders are considered separately. This is the modern anthropological approach.

The anthropological dimension of crimes against public morality requires modern researchers to focus not only on the issues of dogmatic analysis of the norm (purely criminal law approach) or axiological assessment of the existence and existence of the norm (criminological or sociological approach), but also integrative dynamic analysis of the essence and existence of the norm. participants in criminal relations. Punitive measures for crimes against public morality throughout the history of human development, as a rule, were not systemic. But if

the criminal law is not conditioned by social needs and internal necessity, it leads to a conflict between public consciousness (or attitudes of individuals) and criminal law prohibitions, mass anomie, self-judgment, legal nihilism, ineffectiveness of criminal law prohibition. It is concluded that the limits of state intervention in private life, the characteristics of responsibility for deviant behavior, guarantees of rights, freedoms, responsibilities, security of the individual, society and the state are determined by the prevailing moral values in society.

Thus, a conservative approach to assessing the public danger of crimes such as gambling, distribution of certain materials promoting pornography, does not always meet the moral expectations of society.

Key words: criminal responsibility, crimes against morality, morality, criminal policy, criminalization.